

Історик як пророк: футуристичні думки одеських істориків кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Анотація: У статті подаються думки одеських істориків кінця ХІХ — початку ХХ ст. щодо здатності історика передбачати майбутнє.

Ключові слова: історія, Одеса, Л. та І. Смолинський, І. Линниченко, О. Маркевич, прогноз.

У соціальному статусі українських, зокрема, одеських істориків у ХІХ — ХХ ст. можна простежити константну рису: сучасники очікували від них не лише реконструкції об'єктивних картин минулого, але й вірних оцінок тогочасної ситуації і навіть прогнозів на майбутнє. Такі перебільшені аспірації передусім були викликані традиційною вірою в історію як «вчительку життя», тісний зв'язок між історією та філософією, активною участю більшості істориків у громадсько-політичних та національних рухах.

Багато істориків та неісториків висловлювали великі сумніви у здатності історичного знання продукувати вірні пророцтва. Наприклад, видатний історик, деякий час студент Новоросійського університету, Є. Тарле вважав, що до того часу як не будуть сформульовані «новые точки зрения и отправные пункты при постановке прогнозов и пока соответственно не будут добыты новые, доказательные материалы в области статистики, социальной психологии и т. д., до тех пор каждый добросовестный социолог признает почти полное свое бессилие, подавляющую ограниченность пределов предвидения, сводящую почти к нулю практическое значение социальных предсказаний»¹. Щоправда, історик додавав, що історик все ж таки може хоча б деякою мірою передбачити лише «состояния», тобто загальні тенденції, але не «происшествия», тобто конкретний перебіг подій.

Однак в історіографії можна простежити й оптимістичну лінію. Наприклад, видатний український радянський історик Ф. Шевченко наприкінці 1960-х рр. стверджував: «все, що досягнуто на сьогоднішній день, є результатом діяльності багатьох поколінь. Існує тісний

зв'язок сучасності з минулими етапами розвитку суспільства. Лише спираючись на цю основу, можна передбачати й майбутнє»². Звичайно, для всіх радянських істориків успішність цього завдання мала бути забезпечена виключно використанням марксистсько-ленінської історіософії та методології. В новітній історіографії у зв'язку з поширенням постмодернізму, міждисциплінарного зв'язку між історією та політологією, оптимістичні голоси лише зміцнилися. Так, Я. Грицак у своєму есе «Майбутнє» у збірці «Життя, смерть та інші неприємності» не без застережень, але поділяє думку про здатність істориків передбачати майбутнє вже без посилянь на К. Маркса чи інших комуністичних ідеологів та вождів.

Історики-позитивісти ХІХ ст. не мали схильності до подібних вправ з історією, адже намагалися уникнути загальних висновків навіть щодо минулого, орієнтуючись на видобування лише фактичних знань передусім з найдостовірніших, на їх думку, археологічних та актових джерел. Образ історика-пророка увиразнився в умовах кризи позитивізму кінця ХІХ — початку ХХ ст., виникнення неоромантичної течії, посиленням суспільно-політичних криз, що викликали нові піднесення есхатологічних, декадентських поглядів. На нашу думку, суспільство, відчуваючи брак моральних авторитетів і шукаючи їх передусім у минулому, втягувало істориків, здебільшого поза їх власним бажанням, у дискусії про сучасне та майбутнє.

Метою цієї статті є висвітлення постатей одеських істориків у незвичному та абсолютно незауваженому раніше ракурсі: пророків, що намагалися спрогнозувати майбутнє на основі досвіду своїх історичних студій. Зазначимо, що йдеться не про дрібні прогнози «на злобу дня»,

якими, наприклад, усіяний публіцистичний доробок Є. Щепкіна, а більш глобальні прогнози розвитку. З огляду на згадані здебільшого позитивістські риси історичної науки, не дивно, що мова не може йти про масове явище. В нашому розпорядженні є досить уривчасті думки одеських істориків, принагідно висловлені чи записані ними в інтерв'ю та статтях чи зафіксовані їх сучасниками. Виключенням є розділ з книжки І. Смоленського та велика стаття О. Маркевича, цілковито присвячена футуристичним прогнозам.

Одним з найпопулярніших одеських істориків та педагогів 1870–1880-х рр. в був Леонід Анастасійович Смоленський (1844–1905). Він походив з дворянської родини Чернігово-Сіверщини. По лінії матері в жилах Л. Смоленського тікла французька кров роду Де Сентре, що, на думку його сина Іллі, зумовило запальність вдачі батька³. Л. Смоленський отримав вищу освіту на історико-філологічному факультеті університету Св. Володимира. З 1866 р. він викладав історію та географію в одеських Рішельєвській гімназії, юнкерській школі та ін. Приватним вчителем для своїх дітей запрошували його представники еліти. Він часто читав лекції з історії в одеських гуртках самоосвіти, які відвідували відома революціонерка Віра Фігнер та видатний біолог Ілля Мечников. Помітним, а для українського середовища Одеси й унікальним, явищем були приватні лекції Л. Смоленського з історії України, що він читав у своїй квартирі на вулиці Старопортофранківській для друзів, учнів та знайомих. За висловом М. Гордієвського, це був «справжній народний університет»⁴. Подібні приватні лекції читав у Києві професор В. Антонович. Бажаючи спонукати Л. Смоленського до написання історії України, М. Комаров подарував йому шоколадний торт у формі книги, на обкладинці якої було написано «История Малороссии. Т. I»⁵.

Внаслідок інтелектуального впливу Л. Смоленського виникла неформальна група діячів, відома під назвою «Одеська українська громада». Д. Сигаревич згадував, що «коли Л. Смоленський був душею одеської громади, то її нервами був М. Комаров... Молодь у своїх зносинах і симпатіях до одеських громадян старшої генерації, до так званої Старої Громади, розбивалась на 2 групи: за широкими поглядами, за «виробленням світогляду» зверталися до Л. Смоленського, а по справм українським за порадою до М. Комарова. Правда, молодь більше схилилась на бік Смоленського, більш

тяглась до нього. Тому сприяли особисті риси Л. Смоленського: його надзвичайна гостинність, веселість і найголовніше, що любила молодь — широкі, далекоюсяжні оптимістичні погляди. До того ж Л. Смоленський ніколи дуже пильно не приглядався до молоді: прийшов, сів, їси, пий, слухай. Гостинний господар всім радий, до всіх прихильний. М. Комаров розбирався в ній, наділяв своїми симпатіями тільки тих, які йому здавалися сталими і певними з боку українства»⁶. Дуже чітко значення Л. Смоленського для одеської громади висловив Є. Чикаленко у листи до І. Липи: «в Одесі тепер погано: пропав Смоленський, пропала і єдність»⁷. І. Смоленський згадував про батька як про пристрасну натуру, мораліста та пуріста, промови якого були суцільним згустком почуття. Він так запалювався під час промов, що йому не вистачало дихання.

В найближчому колі впливу Л. Смоленського перебували його безпосередні учні: згодом один з найпомітніших українських меценатів та громадських діячів Є. Чикаленко, український філософ, поет та публіцист Т. Зінківський, історик та етнолог В. Кравченко, видатний орієнталіст та літературознавець Д. Овсяніко-Куліковський, письменник М. Гарін-Михайловський, український етнолог Д. Сигаревич, театральний режисер та актор М. Садовський та інші. Окрім них, відчутного впливу Л. Смоленського зазнали слухачі його приватних лекцій, громадські діячки та педагоги С. Єгунова-Шербина, О. Русова, лікарь та громадський діяч І. Луценко, історики О. Андрієвський та О. Маркевич, філософ В. Лесевич. Намагаючись вловити сутність феномену Л. Смоленського, сучасники не шкодували епітетів, називаючи його «біблійним пророком», «Богом, якому всі вклонялися», «кумиром», «філософом-проповідником», «солнцем семи педагогов», «самым честным, умным борцом за свободу», «батько українцев», «упорнейшим украинофилом», «равві-вчителем», «творцем легенди». Д. Сигаревич зазначав, що «за последние 30 лет я знаю в Новороссийском университете не более 1–2 профессоров истории, которые и по широте образования, и по глубине мысли могли бы равняться с Л. Смоленским»⁸. Високий рівень історичних знань Л. Смоленського засвідчили й професори одеського університету, які у 1872 р. надали йому ступінь магістра історії.

Частина сучасників історика жалкувала з приводу того, що він нічого не написав, інші — свідчили про те, що внаслідок переслідувань

він був змушений знищити свої праці, зокрема, кандидатську та магістерську дисертації з історії Чернігово-Сіверських земель «Боротьба Мономаховичів та Ольговичів» та з історії Болгарії. Основами історичних поглядів Л. Смоленського були думки про державотворчі традиції українців, давність та вищість української культури над російською, демократизм, панславизм, включення історії України до світового контексту.

У лекціях Л. Смоленський намагався не лише систематизувати факти, але й спрогнозувати хід історії завдяки історіофосфським узагальненням та історико-порівняльному підходу. Д. Сигаревич свідчив, що «темой бесед служила всегда история и философия истории. Насквозь пропитанный гуманизмом, он вносил в свое историческое мировоззрение не убеждение в непреложность сухих экономических проблем, а глубокую веру в силу человеческого духа, в непобедимость вечных идей правды и добра. Был идеалистом, а не экономическим материалистом. Признавал параллелизм этих факторов. Только в национальной форме человечество проявляет индивидуальный дух. Интернационализм есть правильно выраженный и понятый национализм»⁹.

На думку Л. Смоленського, «історія каже, що коли яка нація, яко нація, не виступала в боротьбі, то потім нічого не діставала». Розмірковуючи над закономірністю революційних подій, Л. Смоленський казав, що всяка революція йде по такій схемі: «єсть монархія, «быть по сему», настає революція, яка, скинувши монарха, оголошує республіку, а з дальшим ходом республіка переходить в «рїзпубліку», т.е. з монархії вже робиться анархія, а потім знов вертається монархія — і «біть по сему», т.е. починають бити різками по старій пані»¹⁰. Втім, свої етичні та історико-філософські погляди він підсумовував в оптимістичний спосіб, застосовуючи свій улюблений вислів: «все минається, правда залишається».

Представників кафедри слов'янської філології Новоросійського університету О. Кочубинського (1845–1907) та М. Попруженка (1866–1943) природно передусім цікавила майбутня доля слов'янських народів. О. Кочубинський різко протиставив бездуховному світу Заходу, духовний, ширий, дух слов'янства. Обидві цивілізації, на його думку, вже не могли зрозуміти одна одну. О. Кочубинський був упевнений, що панславизм не є ретроградством, а прогресивним рухом. Будь який рух хорватських національних діячів в бік зближення з Заходом і

відповідно — від всеслов'янської федерації, він трактував як засліплення. Натомість єдино можливим для хорватів та всіх слов'ян він вважав єднання навколо православної Росії¹¹. На тлі цих заяв досить несподівано виглядав його заклик уникати політизації науки. М. Попруженко повністю схвалив тези про німців як одвічних ворогів слов'янства, відрубність слов'янського світу від західного, вірив у особливу місію Росії серед слов'ян. Зокрема, він вважав, що російська мова має набути статусу мови науки та літератури для всіх слов'янських народів¹². Недаремно у своїй публіцистиці він перемишував заклики до захисту слов'ян з закликами до зміцнення «русского» патріотизму¹³.

Бурхливі події початку ХХ ст., особливо громадянське протистояння 1905 та 1917–1920 рр., сприяли виразненню футурологічної складової у думках одеських істориків.

Історико-теоретичні роздуми продовжив син згаданого вище Л. Смоленського, випускник історико-філологічного факультету Новоросійського університету, Ілля Смоленський (1872 — не раніше 1933). На початку ХХ ст. він брав активну участь у роботі Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті. Згодом І. Смоленський оселився у Санкт-Петербурзі та Москві, але не поривав зв'язків з Одесою. Свої праці він друкував у друкарні Е. Фесенка. Він захоплювався психологією та теософією. І. Смоленський опублікував низку оригінальних праць з філології, етики (дослідження феномену сором'язливості, особливості почуття кохання у чоловіків), розробив анкету про прояви таємничого та надприродного, читав публічні лекції.

У творчому доробку І. Смоленського найбільш цінним виглядає нарис про особливості історії як сфери знання та предмету викладання¹⁴. Книжка І. Смоленського базувалася на його доповіді 4 грудня 1902 р. під час засідання Історико-Філологічного товариства при Новоросійському університеті. Промова І. Смоленського викликала жваву дискусію, в якій взяли участь М. В. Лебедєв, В. І. Маляров, Д. А. Терновський, М. М. Родзевич, В. Ф. Лазурський, В. М. Добровський, Д. Д. Сигаревич, Л. Д. Чудовська. Поява цієї праці була зумовлена загальною кризою історичної науки, підвищенням інтересу істориків до її теоретичних аспектів. І. Смоленський доводив, що історія не має права претендувати на звання науки, адже достовірність здобутих істориками фактів є дуже сумнівною. На його думку, історики ще дуже мало зробили для того, аби довести корисність своєї

науки. Окремий розділ роботи «О вероятности в будущем (прогноз) и о судьбах исторического знания» (С. 32–64) він присвятив питанню про можливість передбачення в історії. І. Смоленський розлого цитував низку авторів, що замислювалися над цим питанням. Як і загалом, погляди автора щодо пророчого потенціалу історичної науки відзначалися аподектичністю та екстравагантністю. На його думку, історики мають відкинути спроби достовірного дослідження минулого на основі апріорі недостовірних фактів і виключно зосередитись на спробах вироблення вірної методики прогнозування, подібно до завдань метеорології. Для реалізації цього завдання він пропонував заснувати історико-статистичні бюро, які мали ретельно фіксувати всі поточні події. Таким чином, історична наука мала створювати фундамент своєї науковості на основі достовірних знань про події сучасності. Попри на перший погляд чудернацкість цих пропозицій, вони є спорідненими з проблемою «сучасної історії», яка була досить популярною серед науковців ХХ ст. та нині втілена в існуванні відповідного відділу Інституту історії Академії наук України.

Випускник, стипендіат та завідувачий історико-філологічного кабінету історико-філологічного факультету Новоросійського університету, викладач Одеських вищих жіночих курсів, Іван Михайлович Бондаренко (1873–1911) залишив слід у науці як автор першої в Російській імперії праці з історії англійських міст доби середньовіччя. Один з сучасників, (імовірно, М. Грушевський) називав одеського науковця «історичним соціологом з широко розвиненими соціальними інтересами»¹⁵. У громадському житті він проявив себе як один з лідерів українського національного руху в Одесі, зокрема, один з засновників «Просвіти».

Свої історико-теоретичні роздуми він підсумував у двох статтях, що були надруковані у київському «Літературно-науковому вістнику» за редакцією М. Грушевського. Автор пророкував безперспективність розвитку марксизму як наукової теорії та ідеології. Найбільше заперечення з боку одеського історика викликав культ держави, прагнення нівелювати людей, які завжди будуть різними. На думку автора, «тільки ж у сій вічній, безперестанній різниці, у вічній боротьбі за недосяжний ідеал істини і праці можна бачити принадну красу, непереможну силу життя, і природа людини, яка од віку несе в собі коштовне насіння святого незадоволення, служить порукою тому, що гераклитове все тече, міняється ніколи не перестане

бути гаслом і символом людської діяльності»¹⁶. «Соціалізм це тільки спосіб визволити людину від боротьби за боротьби за матеріальне. Коли переможемо землю побачимо чисте, прозоре, блакитне небо», — зазначав він¹⁷. Також він висловив впевненість в подальшому розвитку національних рухів, зокрема, українського та єврейського. І. Бондаренко намагався дати загальний огляд основних тенденцій розвитку Європи за доби середньовіччя. Зокрема, на його думку, релігія буде й надалі займати значну роль у світогляді людини, яке вона займала й у середньовіччі.

І. Линниченко (1857–1926), професор кафедри руської історії Новоросійського університету у 1896–1919 рр., прагнув відгукуватися на різноманітні події. Професор гостро переживав суспільні конфлікти 1905–1920 рр., намагаючись не лише оцінити їх, але й спрогнозувати подальший розвиток. Зокрема, під час Світової війни І. Линниченко переконався у безперспективності ідеї об'єднання слов'ян. У декількох працях він зауважував, що причини цієї війни полягають аж ніяк не у боротьбі слов'янства з германізмом, а у більш прагматичній, матеріальній площині¹⁸. На його думку, жодне слов'янське плем'я не поступиться своїми інтересами заради іншого. Хоча події війни й зумовили певну радикалізацію настроїв професора щодо німців, він, як і раніше, був переконаний у доцільності для слов'ян перейти кращі риси національного характеру цього народу — акуратність, точність, прагматизм. У статті «Привет Чехам», опублікованій з приводу утворення Чеської держави. І. Линниченко піднесено привітав цю подію, відзначивши, що, на його думку, чехи досягли необхідного ступеня культурного розвитку¹⁹. Не менш піднесено він привітав утворення Королівства Сербів та Хорватів²⁰. У цьому тексті він висловив думку, що зміцнення міжслов'янської дружби зумовить процес зміцнення державності у кожного з слов'янських народів. Молоду південнослов'янську державу він помилково вважав початком цього процесу.

Особливо важливими для професора були питання про хід революцій у Російській імперії та подальшу долю цієї держави. Його погляди не відзначалися оптимізмом. У 1905 та 1917 рр. він висловлював великі сумніви щодо здатності до перетворень неосвіченого, некультурного суспільства. Так у березні 1917 р., вітаючи П. Миллюкова з демократичними змінами та бажаючи зміцнення новому ладу, він водночас зауважував: «Я боюсь темных сил не только прошлого, но и

настоящего, я боюсь капралов, выплывающих в смутные времена, демагогии, охлократии»²¹. Зрештою, прихід до влади більшовиків він вважав сповненням цього прогнозу. У трактаті 1918 р. «Жертва вечерня» И. Линниченко в апокаліптичному тоні передрікав крах влади більшовиків як прояву темних сил: «их власть краткосрочна. Можно растерзать, изуечить, убить пророка, но нельзя убить интеллигенции ума, пока на земле останутся хоть два существа неодинаковых, ум, интеллигенция, сила духа, будет жить и восторжествуют над телом». Втім, у щоденникових записках кінця 1918 р. професор розглядав проблему влади більш глобально: «... Девятая власть поднимает народ теми же приемами, как и семь более ранних (лозунг земли и воли не поднимала только власть старого режима, и чтобы там не говорили, она была в этом отношении прозорливее всех остальных — для нее ясны были анархические результаты этих лозунгов. Теперь — это зазыв торговцев — но там обещают продать подешевле других. Здесь каждый обещает побольше другого. 9-я власть обвиняет гетьмана в измене народу, объявляют уничтожение всех законов гетьманского правительства и опять поднимают и крестьян землей, рабочих фабриками. Обещать возможное они не могут, ибо дать его не сумеют законами, все окажутся неудовлетворенными, ведь получив что — нибудь скажут мало. Кончится тем, что 10-я пообещает всем крестьянам по латифундии, а каждому рабочему по заводу... Ни одна власть не скажет — заработай, заслужи... Они могут указать только один путь — грабеж чужого имущества, путь, который те знают и без них. Это политика свиньи, подрывающей корни дуба. Съедят все, что дальше? Сын Йосифа ими забыт. Тошная корова останется тощей коровой, и без человека не обойдется — она пахать и сеять не умеет. Способна только жрать...»²².

На тлі цих лапідарних зауважень фундаментально виглядає трактат одного з найвідоміших нині та найпопулярніших у свій час одеських істориків О. Маркевича (1847–1903) «На заре ХХ века» (1902)²³. Наголосимо, що подібного історико-футуристичного трактату нам не вдалося віднайти у доробку жодного іншого тогочасного історика з Російської імперії, що свідчить про його унікальність далеко не лише в межах одеського інтелектуального простору. Написаний за рік до смерті історика, трактат сприймається як його своєрідна либедина пісня, узагальнення досвіду наукової праці з боку історика-позитивіста, якому перед обличчям смерті вдалося подолати певний страх перед

теоретико-суб'єктивістськими побудовами. Однак навіть біографи О. Маркевича фактично зігнорували цей трактат. Звернення О. Маркевича до складних футуристичних шукань пояснювалося його широким світоглядом, різнобічними інтересами та специфічними очікуваннями вдячної публіки від опального ліберального професора кафедри руської історії Новоросійського університету, члена багатьох громадських та наукових товариств, талановитого лектора-популяризатора. Недаремно незадовго до смерті історика одеські журналісти зверталися до нього по прогнози щодо розвитку політичної ситуації у південнослов'янських країнах²⁴.

На початку своєї статті «На заре ХХ века» О. Маркевич зазначав, що хоча і ставить перед собою завдання спрогнозувати розвиток людства у ХХ ст., усвідомлює усю важкість та невдячність цієї спроби, адже більшість з них завершувалися невдачами. Більш того, на початку статті О. Маркевич наголосив, що «социологические дисциплины в роде истории или политэкономии называются научными лишь вследствие устарелого обычая: законосообразность же явлений, о которых они трактуют, совершенно не выяснена». Нещодавній професор скромно зазначав, що розмірковує над майбутнім не як філософ, а як людина з середньої публіки, якій постійно доводилося замислюватися про історію цивілізації. Очевидним був недолік статті О. Маркевича, традиційний для європейських аналітиків: жорсткий європоцентризм, іноді пом'якшений згадками про США.

Стаття О. Маркевича складається з двох частин. У першій з них автор замислювався над основними тенденціями розвитку ХІХ ст. Він відзначав такі тенденції як розвиток ідей раціоналізму ХVІІІ ст., актуалізація економічних питань, зростання крупної буржуазії, ролі США та Німеччини в міжнародній політиці та послаблення Франції і Великої Британії. Зростання мілітаризації змусила історика поставити під сумнів ідею прогреса, якщо розуміти його як щось гуманне. Зростання крайніх проявів націоналізму він сприймав негативно, що перегукується з іншими матеріалами його біографії. Автор одного з некрологів історика зазначав, що «великий знавець та прихильник слов'янської ідеї Маркевич цілковито не сприймав національний шовінізм»²⁵. В одній зі своїх останніх статей О. Маркевич висловився у такому ж дусі про сутність своїх поглядів: «не симпатизуючи ані прагненню слов'янофілів до повернення додому до Москви, до часів царя Івана Грозного, ані ідеалізуючи (услід за графом Олексієм Толстим) Красне Сонечко з його бога-

тирями, ані бажаючи занурюватись у додержавний «ґрунт», ані забиратись у візантійські хащі, не можу я захоплюватись і блиском гетьманської булави!»²⁶. Найбільшим відкриттям науки XIX ст. він вважав дарвінізм, який пояснював природу боротьби між людьми.

Загалом, погляди О. Маркевича на прогрес не були оптимістичними. Відзначаючи емансипацію жінок, він водночас зауважував, що це явище супроводжується зменшенням кількості заміжніх жінок, здебільшого — у цивілізованих суспільствах. Головним питанням, що залишилося невирішеним у XIX ст. він вважав боротьбу з бідністю. Хоч в одній з попередніх статей він робив реверанс у бік соціалізму²⁷, в цій статті О. Маркевич визнавав свою безпорадність перед будь-яким варіантом розв'язання, на його думку, головної проблеми новітньої історії. Принагідно, він, як і пізніше І. Бондаренко, зробив кпин марксизму, на його думку, оснований на гаслі «горе переможеним», що очікує відродження від застосування до життя формули: чим гірше, тим краще.

Глибоким та витонченим виглядає висновок О. Маркевича, який не відмовимо собі у задоволенні процитувати: «В результате, заря 19 в., давши людям массу новых знаний, дала им и веру в близкое, благодаря им, достижение золотого века, который при этом может быть достигнут путем широких мер, ясных для человеческого ума и основанных на силе добытой истины, дорогой, казалось, всем людям. Заря 20 в., увеличив массу знаний, разрушила вместе с тем веру в золотой век, или, по крайней мере, признала возможность его реализации в весьма далеком будущем; подорвала веру в безусловную возможность применения всегда и везде рационализма и даже в объективность самой истины и, по видимому, поставила прогресс человечества в зависимость от частичной, иногда даже совершенно незаметной деятельности».

На основі цих, на той час вже історичних спостережень, О. Маркевич зрештою зробив спробу спрогнозувати розвиток зазначених явищ у XX ст., підсумувавши свої думки в 11 тезах. В першу чергу він зауважив, що головним чином прогрес буде полягати у зростанні обсягу реальних знань. Попри впевненість у подальшому зміцненні раціоналізму, він заперечив можливість охоплення ним соціологічних та історичних знань. На нашу думку, ці прогнози одеського історика цілком сповнилися, адже і зараз в науці не вщухла дискусія про науковість гуманітарних знань загалом і історичних зокрема. Вочевидь, на жаль, цілком вірним виявився інший прогноз О. Маркевича (втім, висловле-

ний майже всіма європейцями того часу) про скорий початок Великої війни. Вірними були висновки вченого про подальшу емансипацію жіноцтва (зокрема, це підтвердили події одеського життя: відкриття у 1906 р. Одеських вищих жіночих курсів, а в 1910 р. — вищих медичних), страждання бідняків, збереження в естетиці тенденції до втілення загальнолюдських переживань, збереження відданості релігії з боку віруючих (хоча О. Маркевич не зміг передбачити атеїстичного наступу на церкву та релігію в Третньому Райху та СРСР та пов'язане з цим відступництво багатьох віруючих від віри).

І все ж, як і передбачав О. Маркевич, частина його прогнозів були помилковими. Історія XX ст. не підтвердила тези про значний індивідуалізм людства до питання про найкращу форму державного устрою, подальшу демократизацію суспільства (швидше можна твердити про псевдодемократизацію, коли голосом народу прикривались заради вирішення корпоративних інтересів), органічне поєднання націоналізму та патріотизму заради загальнолюдських цінностей (навіпаки, боротьба за національне визволення неминуче породжувала ексцеси, існування бездержавних та державних народів, конкуренція між сильними державами, перешкоджало навіть висуненню питання про мирне співжиття). Цілком утопічним виглядає нині переконання О. Маркевича у подальшому моральному вдосконаленні людства, зростання гуманістичних настроїв.

Отже, лише два одеських історики кінця XIX — початку XX ст., О. Маркевич та І. Смоленський, безпосередньо зверталися до проблеми здатності історика передбачати майбутнє, перший у суто теоретичній, другий — у практичній площині. Втім, це виглядає чимало для провінційного центру розвитку історичної науки, де теоретико-методологічні питання історії посідали далеко не провідне місце у науковому доробку та інтелектуальних дискусіях. Значна частина їхніх думок і сьогодні не виглядають застарілими, а частина прогнозів — сповнилися. Низка інших істориків принагідно зверталися до зазначеної проблеми, надаючи своїм думкам суспільно-політичного спрямування. Вочевидь, проблема історичного передбачення належить до спекулятивної сфери людського знання і тому годі було чекати від одеських істориків її остаточного вирішення. Тим не менш, участь одеситів у процесі обговорення цього питання засвідчує, що Одеса не стояла узбіччю не лише позитивістських, фактографічних, завдань історіографії, але й більш інтелектуальних, теоретико-методологічних аспектів її розвитку.

- ¹ Тарле Е. В. К вопросу о границах исторического предвидения // Русское богатство. — 1902. — № 5. — С. 41–56.
- ² Шевченко Ф. П. Про суд історії // Український історичний журнал. — 1967. — № 2. — С. 45.
- ³ Російський державний історичний архів (РДІА). — Ф. 1057. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 2.
- ⁴ Гордієвський М. Л. А. Смоленський (з нагоди 25-річчя смерті). До історії українського руху в Одесі // Шквал. — 1930. — № 35 (22 грудня). — С. 8–9.
- ⁵ РДІА. — Ф. 1057. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 1.
- ⁶ Корнич Д. М. Ф. Комаров як громадський діяч // Рада. — 1914. — 12 січня.
- ⁷ Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи. — К., 2009. — С. 329.
- ⁸ Сигаревич Д. Жертва старого режиму // Одесский листок. — 1905. — 17 ноября.
- ⁹ Корнич Д. М. Ф. Комаров як громадський діяч // Рада. — 1914. — 12 січня; Сигаревич Д. Жертва старого режиму // Одесский листок. — 1905. — 17 ноября.
- ¹⁰ Чикаленко Є. Щоденник. — Т. 2. — 2004. — С. 35.
- ¹¹ Кочубинский А. А. О нашей католической братии на юге — хорватах. — Одесса, 1887. — 9 с.
- ¹² Попруженко М. Г. В. И. Ламанский // Записки Одесского общества истории и древностей. — Т. 32. — 1916. — С. 88–107.
- ¹³ Попруженко М. Заветы славянофилов // Южное слово. — 1919. — 3 октября; Попруженко М. Россия и Болгария // Южное слово. — 1919. — 4 октября.
- ¹⁴ Смоленский И. История как наука и как предмет преподавания (переоценка исторических знаний). Историко-методологический этюд. — В. 1. — Одесса, 1906. — 175 с.
- ¹⁵ Бондаренко И. М. Характеристика средних веков // Литературно-научный вестник (ЛНВ). — 1911. — Т. 56. — С. 46.
- ¹⁶ Бондаренко И. З історії національного питання: К. Маркса Zug Judenfrage // ЛНВ. — 1909 — Т. 46. — Кн. 6. — С. 484.
- ¹⁷ Там само. — С. 485.
- ¹⁸ Линниченко И. А. Психология борьбы. — Одесса, 1914. — С. 9.
- ¹⁹ Линниченко И. А. Привет чехам // Одесский листок. — 1918. — 15 декабря.
- ²⁰ Линниченко И. А. Привет Сербам // Россия. — 1919. — 4 февраля.
- ²¹ Державний архів Російської Федерації. — Ф. 579. — Оп. 1. — Спр. 4905. — Арк. 1–2.
- ²² ДАОО. — Ф. 153. — Оп. 1. — Д. 6. — Л. 13 об.
- ²³ Маркевич А. И. На заре XX века // Южнорусский альманах. — Одесса, 1902. — С. 2–14.
- ²⁴ Король Александр и события в Сербии // Одесские новости. — 1903. — 1 июня; К событиям в Сербии // Одесские новости. — 1903. — 2 июня.
- ²⁵ Одесские новости. — 1903. — 6 июня.
- ²⁶ Маркевич А. И. Несколько слов о значении поэзии Т. Шевченка // Южнорусский альманах. — Одесса, 1900. — Т. 6. — С. 78–79.
- ²⁷ Там само.

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>